

Буйлашова Г.Д.

ПЕНСИЯЛЫК ФОНДДУН БӨЛҮНҮШҮ ЖАНА АНЫ РЕФОРМАЛОО

Буйлашова Г.Д.

РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ПЕНСИОННОГО ФОНДА И ЕГО РЕФОРМИРОВАНИЕ

G.D. Buylashova

DISTRIBUTION OF THE PENSION FUND AND RESTRUCTURING

УДК:657:336.144

Бул макалада Кыргыз Республикасынын пенсиялык фондусунун бөлүнүшүн, өнүккөн мамлекеттердин пенсиялык системасынын өнүгүү жолдору жана реформалоосу каралды.

Негизги сөздөр: пенсиялык система, пенсиялык фонддор.

В данной статье рассматривается распределение пенсионного фонда и его реформирование в Кыргызской Республике, развитие пенсионных систем развитых стран.

Ключевые слова: пенсионная система, пенсионные фонды.

This article discusses the distribution of the pension fund and its reform, the development of pension systems in developed countries.

Key words: the pension system, pension funds.

Өлкөнүн пенсиялык фондунун жыйымдарын көбөйтүү мүмкүнчүлүгү бар жана ошол эле убакта анын өсүшүн чектеген объективдүү факторлор да бар. Фонддун бюджетин түшүнүү үчүн биздин пенсиялык система кандайча түзүлгөн жана кандай принциптер менен иштейт, анын бюджетин кандай булактардан түзүлөөрүн билишибиз керек.

Пенсиялык система жөнүндө тарыхый маалым-дама Дүйнөдө пенсиялык системанын эки түрү бар. Алар: бөлүштүрүүчү жана топтоочу система. Кээ бир өлкөлөрдө бул эки моделдин комбинациясы колдонулат.

Бөлүштүрүүчү система жумушсуздук, карылык, оору, майыптык сыяктуу рисктерди каржылоо үчүн бардыгы коллективдүү камсыздандырууга катышуусу керек болгон жалпылык принцибине таянат. Ошондуктан ар бир адам активдүү периоддо системага белгилүү өлчөмдө салым кошот, бирок, пенсияга чыккандан кийин система толугу менен камсыз кылат.

Камсыздандыруунун коллективдүү фондун түзүү XIX кылымдын 80–90-жылдарында Отто Бисмаратын идеясына таянган.

Топтоо системасы бөлүштүрүүчү системанын тескериси, анда «Кандай иштесен, ошондой аласың» деген принцип бар.

Ар бир адам активдүү периоддо келечектеги пенсиясы үчүн чегерүү жасап турат, кийин пенсия жашын толтурганда канча чогулткан болсо ошончо алат. Муну менен мамалекет, мамлекеттик жана мамлекеттик эмес пенсиялык фонддордун, корпоративдик жана башка фонддордун түзүлүшүнө жана

өнүгүшүнө шарт түзөт. Ар бир адам пенсиясын кайсы фонддо сакташын тандоо менен өзүнүн инвестициялык стратегиясын тандайт.

Пенсиянын көлөмү чогултулган акча жана инвестициялык кирешесине жараша болот¹.

90-жылдын экинчи жарымында көпчүлүк өлкөлөр пенсиялык системасын реформалоого киришти. Ошол убакта Дүйнөлүк практикада топтоо системасы пенсия системасынын финансылык маселелерин чечүүдө үч багытын көрсөттү;

➤ Мамлекеттик бөлүштүрүүчү пенсиялык системанын бир аз реформалоо менен бирге эле ыктыярдуу жеке пенсиялык программалардын өнүгүшүн стимулдаштыруу.

➤ Ар кандай булактардан каржыланган көп деңгээлдүү бөлүштүрүүчү-топтоо системасын киргизүү.

➤ Толугу менен топтоо системасына өтүү.

СССР дин кулашы менен андагы өлкөлөрдүн көпчүлүгүндө топтоо системасына өтүү маселеси коюлган. Бул модалуу болгон үчүн эмес, эски система кандай гана бобосун жаңы шартта өзүн сактап кала алмак эмес. Негизги маселе өз убагында бөлүштүрүүчү системага өз салымдарын кошкондорго компенсация төлөө механизмдин табуу болгон.

Адистер эки моделдин тең кемчиликтери жана артыкчылыктары бар экенин айтышат. Пенсиялык саясатта негизги максатка жетүүдө бул системалардын бирин эффективдүү деп айтууга болбойт. өткөн мезгил үчүн эки моделдин элементтерин камтыган жана бир канча деңгээлден турган бир канча модел түзүлгөн.

➤ Бөлүштүрүүчү системанын элементтерин кошуу башкача айтканда муундар арасында бөлүштүрүлүшү. Анын максаты пенсионерлердин ичинде жакырчылыкты кыскартуу:

➤ Пенсиянын көлөмү пенсионердик өздүк эсебине топтогон каражаттын жана инвестициялык кирешенин көлөмүнөн көз каранды болгон милдеттүү топтоо системасы. Ал мамлекеттик жана жеке болушу мүмкүн.

➤ Ыктыярдуу мамлекеттик эмес пенсиялык камсыздандыруу.

Мындай система пенсиялык фондду көп рисктерден, өзгөчө экономика жана саясаттын туруксуздугунан келип чыккан жалпы рискти

¹ Фонд “Сорос Кыргызстан” маалыматтары 2006-ж.

жабууда башкаруунун (мамлекеттик, жеке), каржылоо булактарынын(капитал жана эмгек) жана инвестициялык стратегиянын (акция, облигация, жарандык жана ички инвестиция) диверсификациялуу болушун кепилдикке алат.

Эгер постсоветтик өлкөлөрдүн пенсиялык реформаларын карап көрсөк көпчүлүгү аралаш моделде өтүшкөн.

Чехия эски бөлүштүрүүчү мамлекеттик пенсия системасын сактап калуу менен бирге жеке пенсиялык камсыздандырууну киргизген. Белгилеп кетчү нерсе жеке пенсиялык фонддо экономикалык активдүү калктын 40% турат жана фонддордун көпчүлүгү чет элдик компанияларга таандык.

Венгрияда үч деңгээлдүү бөлүштүрүүчү система сакталып калган. Ал эми жеке камсыздандырууга жумушчулар гана взнос төлөшөт. (айлык акыдан 6 % алынат)².

Латвия 1996-жылы биринчи болуп шарттуу топтоо эсептеринин негизинде бөлүштүрүүчү системаны түзгөн өлкө. Жакын кошунабыз Казакстан да 1998 жылы пенсиялык системасын реформалаган.

Реформанын мааниси акырындап бөлүштүрүү системадан баш тартып, жеке топтоо системасына өтүү 30 жыл ичинде бөлүштүрүү системасы сакталып калып, бирок жумуш берүүчүлөрдүн взностук төлөмдөрү 25.5% тен 15% ке төмөндөтүлөт. Ал эми экинчи милдеттүү топтоо деңгээли жумушчулардын айлык акысынан 10% чегерүүлөр менен каржыланат.

Ошондой эле үчүнчү ыктыярдуу деңгээли жумушчулар же эки тарап тең ыктыярдуу түрдө жеке фондго чегерүүлөрү болуп саналат. Кыргызстанга эң жакыны Латвиянын тажрыйбасы 1997-жылы өлкөнүн пенсиялык системасы реформаланып, эки деңгээлдүү шарттуу-топтоо системасына өткөн. Бөлүштүрүү системага айкалыштырып мамлекеттик жана өздүк пенсиялык камсыздандырууну орноткон.

Башка өлкөлөрдө каражаттарды топтоо эрежеге ылайык мамлекеттик эмес пенсиялык фонд жана компаниялар тарабынан башкарылат. Кыргызстанда мындай система али башталгыч деңгээлде. Башкалардан айырмачылыгы ушунда.

Пенсиялык системаны реформалоону баардык эле мамлекеттер бир гана учурда жасашат, качан гана демографиялык кризис башталганда. Башкача айтканда, жашы картаң адамдар басымдуулук кылып, ишке жарамдуу калктын саны кыскара баштаганда. Буга мисал катары акыркы 2-3 жыл ичиндеги Европа өлкөлөрүндөгү мамлекеттерди айта алабыз. Францияда 2012 жылы реформадан кийин пенсиялык жаш курак 62 ден 67ге, Германияда 65 тен 67ге өзгөргөн. Кыскасы көп мамлекеттерде реформа жүргүзүлгөн жана жүрүп жатат. Себеби, эгерде мындан канча жыл мурун 1 пенсионер адамга

4–5 иштей турган адам туура келсе, азыр ал көрсөткүч 2 адамга кыскарган.

Жылдан жылга кары адамдардын саны өсүүдө. Аларды пенсия менен камсыз кылыш үчүн эбегейсиз зор каражаттар талап кылынууда. Ошо себептен пенсия жаш курагын көтөрүү менен мамлекет реформаларды жасап келүүдө. Кээ бир эксперттердин айтуусунда бүгүнкү Германиянын калкынын 22% 65 жаштан ашкан адамдар түзсө, 2030 ж. 47%, Улуу Британияда 23,5%, 2030 ж. 39%, АКШда 19%, 2030 ж. 32% түзөт.

Пенсиялык системаны реформалоодо мамлекеттердин жүргүзгөн 3 формасы бар:

1. Латынамерикалык;
2. Экономикалык кызматташтык жана өнүүгү уюмунун мамлекеттер аралыгында жүргүзүү;
3. Гибриддик формадагы реформалар.

Латынамерикалык реформаны карасак, эң биринчи Чили мамлекети 1980 ж. жүргүзгөн. Көп өтпөй Чилинин моделинде Бразилия, Боливия, Перу реформа жасашкан. Башка формадагы реформадан айырмасы: пенсия чогултуу системасын киргизүү жана тармактык пенсия фонддорун (же менчик) түзүү болгон.

Экономикалык кызматташтык жана өнүүгү уюмунун мамлекеттери жүргүзгөн реформасынын айрымасы: мамлекеттик чогултуу системасынын негизинде жаңы чогултуу системасын иштеп чыгып, ишке киргизишкен.

Гибриддик, бул жерде мамлекеттик да, менчик да чогултуу фонддору ишке киргизилген.

Мамлекеттик чогултуу фонддорунун өзгөчөлүгү, адамдар алган маянасынан салык алынып, анын канча бир пайызы (ар кайсы өлкөлөрдө ар кандай) мамлекеттик фонддорго которулуп турат. Ал каражаттар мамлекет тарабынан колдонулуп (ички инвестиция катарында), кийин ал адам пенсияга чыкканда кошумча пайызы менен төлөнүп берилет. Эгер адам каза болуп калса, ал каражаттын баары мамлекетте калат.

Менчик чогултуу фонддорун алсак, бул адамдар өз эрки менен каалаган суммасын төлөп, кийин пенсияга чыкканда кошумча пайызы менен алат. Каза болуп калса, ал адамдын үй-бүлөсүнө өткөрүп берилет.

Европа, Американы албай эле коёлу, бир гана Казакстандын жүргүзгөн реформасын алсак, чоң жыйынтыктарды алып келди. Чили мамлекетинин моделинде 1998-жылы реформа жасашып, жакшы жакка өзгөрүүлөр болду. Бул мамлекетте менчик (мамлекеттик эмес) чогултуу фондуна чоң басым жасалган. Ким кааласа мамлекеттик же менчик фонддорго которо алат. 2010 жылы мамлекеттик фонддорго которгондор 76%, 2012 ж. 70%, 2014 ж. 27% түзгөн. Бул деген менчик фонддордун туруктуу иштөөсү дегенди билдирет.

Бул реформанын аркасында мамлекет миллиондогон карызынан кутулуп, пенсионерлерге

² www.neweurasia.net/kyrgyzstan/ category/ kgeconomics/ page/2

жакшы жардам берип, КМШ өлкөлөрүндө пенсия системасын реформалоодо 1 орунда келе жатат.

Ал эми Кыргызстанды алсак, 2008-ж. 24-сентябрында Президенттин №339 буйругу чыккан. Анын негизинде пенсиялык системаны реформалоодо – тилектеш (солидарный) системадан пенсиялык чогултуу системасына өткөрүү керек эле.

Ал чогултуу системасы 3 түзүүчүдөн турат:

- Мамлекеттик милдеттүү тилектеш пенсия системасы;
- Милдеттүү пенсиялык чогултуу системасы;
- Профессионалдуу өз эрки менен жана жеке чогултуу системасы³.

Адамдардын маянасынын 10% салык катары алынып, анын 2% мамлекеттик чогултуу фондуна которулат. Буга чейин менчик чогултуу фонду болуп “Кыргызстан” саналып келген. 2009-жылы ал

“Жаңы Азия” болуп өзгөргөн. Бул фонд азыркы учурда толук ишке кире элек.

2010-жылы 1-июнуна карата маалыматка ылайык, Республикада “Жаңы Азия” фонду менен болгону 2377 адам келишим түзгөн. Анын ичинен 513 адам пенсия алат.

Мындай болуп жатканынын себеби, адамдар **мамлекеттик эмес** же **менчик** деген аталыштагы компанияларга ишене беришпейт. Анткени, мамлекетибизде жашаган жарандардын мындай менчик аталышындагы фонддордон коптогон кооптонуулары бар.

Литература:

1. Концепция развития системы пенсионного обеспечения Кыргызской Республики.
2. Фонд “Сорос Кыргызстан” маалыматтары 2006 ж.
3. www.neweurasia.net/kyrgyzstan/category/kgeconomics/page/2

³ Концепция развития системы пенсионного обеспечения Кыргызской Республики, Бишкек 2014 г.

Рецензент: д.э.н., профессор Джумабаев К.Дж.